

Tizenhetedik évfolyam.

1903.

11. füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos :

SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1903.

TARTALOM.

Dr. Mártonfi Lajos (képpel). — Szongott Kristóftól.

Szabad kir. Erzsébetváros képviselő-testületének kegyúri jogai és kötelmei. I. — Ávedik Lukácstól.

Egy szobor. (Költemény prózában). — Mihálfi Imrétől.

Az örmények története a magyar irodalomban. I. — S. J.-tól.

A magyarországi örmények ethnographiája. — Befejező közlemény. — Irta Szongott Kristóf.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A különböző szertartású katolikusok.

A „Magyar Állam.”

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Azok, kiknek helyét lehetetlen lett volna más által betölteni.

„Örmény szemle.”

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Postai új rendelet.

o o o

AZ „ARMENIA“ ELŐFIZETÉSI ÁRA: Egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes szám ára 80 fillér. =====

Dr. MÁRTONFI LAJOS.

Nehány évvel ezelőtt négy örmény eredetű középiskolai igazgatónk volt az erdélyi részekben: dr. Mártonfi Lajos Szamosújvártt, dr. Vikol János Erzsébetvároson, Karácsony Márton Marosvásárhelyt és Ávéd Jákó Gyulafehérvárt. A két első az állam szolgálatában áll, míg a két utóbbi az erdélyi róm. kath. status középiskoláinál tett jelentékeny szolgálatot a magyar tan- és nevelésügynek. Azért használom a mult időt; mert azóta Karácsony Márton, igazgatói szép állását Marosvásárhely díszes abbásplebánosi méltóságával cserélte fel; Ávéd Jákó pedig megérdemelt nyugalomba ment. Pár évvel ezelőtt, éppen azon nap, midőn a kolozsvári tankerület kiváló, sok ismerettel bíró főigazgatója: Kuncz Elek királyi tanácsos úr Ö Nagysága tiszteletteljes meghívásomat elfogadván a helybeli tanári testület élén szerény házamnál költöttünk el egy egyszerű ebédet, — tiszteltem az asztaltársak között a

mondott nem közönséges igazgatók közül egyszerre hármat: dr. Mártonfi Lajost, Karácsony Mártont és Ávéd Jákót (dr. Vikol Jánossal is, ki jelenleg a főváros egyik középiskolájánál van alkalmazva, ebédelt együtt e sorok írója Erzsébetvároson néhai Márkovich Jakab főesperes uri házában.)

Baráti viszonyban állok mind a négygyel; de legszívélyesebb és mondhatom felbonthatlan az az önzetlen viszony, mely dr. Mártonfi Lajos és lapunk szerkesztője között létezik; mert azt a drága köteléket, mely bennünket együvé csatol, egyazon középiskolánál megszakítás nélkül töltött huszonnégy éves fáradságos együttműködés szentelte meg . . .

Karácsony Márton apátur- és Ávéd Jákó nyugalmazott igazgatónak arczképét és életrajzát már közreadtam az „Armeniá“-ban; most közzé teszem dr. Mártonfi Lajos életrajzát; de a jelen esetben igazságos tollamat nemcsak a barátság, tisztelet és szeretet adják kezembe, hanem ezen tulajdonokon kívül még az önkényt kínálkozó alkalomszerűség is ellentállhatatlanul buzdít arra az elodázhatatlan ténykedésre, hogy ennek a nemes léleknek szerzett érdemeit most hozzam nyilvánosságra . . .

*

Dr. Mártonfi Lajos Szilágy-Somlyón született 1857. május 21-én. A gymnasium alsóbb osztályait Zilahon, a felsőbbeket Kolozsvárott végezte. 1876—1880-ig egyetemi hallgató volt és e közben — mint egy éves önkéntes — tett eleget hadkötelezettségének. 1880-ban bölcsélet-doktori, 1882-ben tanári oklevelet szerzett a természettanból. 1880-ban a szamosújvári örmény kath. gymnasiumhoz tanárrá választván, ezen intézetnél működött annak államosításáig: 1894. évi október hó 17-ig; ekkor állami szolgálatba vétetvén át, megbízatott a szamosújvári magyar kir. állami főgymnasium igazgatói teendőinek ideiglenes ellátásával is; 1895. évi augusztus hó 17-én az intézet rendes igazgatójává neveztetett ki.

Irodalmi működése: 1879-ben. Új adatok Rodna ásványainak jegyzékéhez. (Orvos-természettud. Ertesítő). — Adatok a szilágysonlyói neogen képletek ismertetéséhez. U. o. — 1880. A Kolozsvár-vidéki harmadkori rétegek foraminiférai. U. o. — Pótlás Rodna ásványainak jegyzékéhez. U. o. — Ásványföldtani

kirándulás Erdély éjszaknyugati szegletébe. U. o. — A foraminiferák rendszertanárnak történelmi vázlata (Önállóan). — 1881. A foraminiferák szerepe a föld fejlődéstörténetében. (Szamosújvári gymn. Értesítője). 1882. Iskola és nemzetiségi kérdés. („Magyar Polgár“). — Sirályok és hattyúk az erdélyi részekben. (Orvos-természettud. Értesítő). Jelentés a Mezőségen tett földtani kirándulásokról. U. o. — 1883. Spalax typlus. U. o. — Gránit-e vagy Dacit? („Magyar Polgár“). — A természet könyvéből. (Szamosújvári gymn. Értesítője). — Kiáltó szó a természetrajzi oktatás érdekében. (Köz. isk. tanáregy. Közlöny). — 1884. A szamosújvári sétatéri tó faunájáról. (Orv. természettud. Értesítő). — 1885. Az egészségtan és az oktatási intézetek. („Magyar Polgár“) — 1886. Adatok a bujturi mediterrán homok foraminifera faunájához. (Orv. természettud. Értesítő). — A mi nagy kirándulásunk. (Szamosújvári gymn. Értesítője). — 1887. A természetrajzi gyűjtemények gyarapítása csereviszony által. U. o. — A tifliszi és általában a keleti örményekről. („Armenia“) — 1888. Ein neues Vorkommen von Adular am Maguraberger bei Szilágy-Somlyó. (Orv. természettud. Értesítő.). — Három érdekes kopolytűslábú rák a szamosújvári faunából. U. o. — 1890. Anthracotherium magnum, Cuv. Kis-Krisztolczról. U. o. — 1891. Földtani viszonyok és történelem előtti idők nyomai a Mezőségen. U. o. — 1892. Kirándulás a Cziblesre az ilosvai patak völgyén. („Erdély“). — Egy pár szó a Mezőség fogalmának és határvonalainak tisztázásához. (Magy. orv. és természet-vizsgálók Munkálatai). — Adatok az erdélyi medence ásványföldtani ismeretéhez. (Orv. természettud. Értesítő). — 1893. Adatok Bujtur fossil faunájához. U. o. Vegyes dolgozatokat irt a „Magyar Tanügy“, — „Vasárnapi Ujság“, — „Egyetértés.“ — „Magyar Polgár“, — „Koloszvár“ — és „Szilágy-Somlyó“ számára. ”¹⁾

Elég szép és hosszú sor! Van esze és kedve, szakismerete és hivatása, sőt — a mi nagy előny — tollát, melylyel tárgyát népszerűleg is csinosan le tudja írni, ügyesen kezeli; mégis többet vagy nagyobb önálló művet eddig még elő nem teremthetett; mert míg csak tanár volt, minden szabad idejét a gyakori kirándulás, az anyaggyűjtés és ezek feldolgozása úgy igénybe vették, hogy üdülésre, szorakozásra még perczek sem maradtak. Ha ki nem rándulhatott, akkor szabad idejét a természetrajzi szertárban töltötte — hasznosan. A ki ötöt ott meglátogatta: folytonos munkában találta. Szüntelenül dolgozott; és így gymnasiumunk számára egy olyan csinos, kimerítő,

¹ L. a szamosújvári magy. kir. állami gymnasium 2-ik évi Értesítőjét, az 1895/96. tanévről, 16—17 lap.

szakszerűen rendezett természetrajzi gyűjteményt állított elő, mely ritkítja párját. Borszeszes készítményei mintaszerűek. — 1894. óta pedig (mert ebben az évben neveztetett ki igazgatóvá) még foglalkozni sem mer ezzel a gondolattal: „Irodalmi munkásságomat folytatnom kellene!“, midőn látja, hogy bokros teendői úgy lefoglalják idejét, hogy még hirlapolvasásra is néha-néha még egy-egy rövid fél óra sem marad.

Most lássuk Mártofi Lajost, a tanárt, az igazgatót, a társadalmi embert, a városi polgárt, a férjet, a családapát . . .

Mint tanár tárgyat, melynek legkisebb részletével is ismeretes, szépen, élvezetesen adja elő; tanítványai figyelmét le tudja kötni órákig is. Tárgyat, mit kivétel nélkül mindig demonstratív módon ad elő, meg tudja kedveltetni növendékeivel. Ez az oka, hogy az eredmény — elmaradhatlan. Jól fegyelmez. Szigorú az osztályozás alkalmával, de mindig igazságos. Gyönyörűség végig hallgatni egy előadását.

Mártonfi, mint igazgató, a gyalárdsáig (pedanteria) pontos. Sok teendőit nem tekinti terühnek, hanem teljesíthető, tartozó kötelességnek; azért íróasztala mellé ül, de nem mormogva-duzzogva, hanem örömet, szívesen; mert jól tudja, hogy ezáltal édes hazánknak tesz hazafias szolgálatot . . . és dolgozik napestig. Más már a sétatéren üdül, vagy családja körében kellemesen tölti az időt . . . és Mártonfi még mind görnyedez az íróasztal mellett. Lehívják vacsorára, mire ő azt izeni: — „A mai nap teendőit még nem végeztem el“. . . és tovább dolgozik alámpafény bágyadt világossága mellett. Hivatalos óráit még a nagy szünidő alatt is szigorúan megtartja. — A tanártanácskozmányi üléseket tapintatosan vezeti; véleményét soha sem tukmálja a tanárookra. Önfejüleg nem cselekszik, hanem meghallgatja tanártársainak véleményét is még a kevésbé fontos esetekben is. Rendes szavazása: „Mit szóltok ehhez?“ Ez az oka, hogy közöttünk: igazgató és tanárok között a legjobb egyetértés uralkodik. Mi nem czivakodunk egymással, mi megbecsüljük egymást; előttünk a feladások: „terra incognita.“ És hogy

közöttünk ez az irigyletes, szép, tartós harmonia létezik, első sorban derék igazgatóknak megbecsülhetlen nagy érdeme! Mártonfi az iskola érdekeinek szemmel tartása mellett a tárgyfelosztás, valamint a heti órák számának megállapítása alkalmával tekintettel van nemcsak az egyén képességére és hajlamára, de sőt korára is; ezért azonban a fiatalabb tanárokat túl nem terheli szemben az idősebbekkel. Hatalmát nem érezteti, hanem „inter pares primus“-nak tekinti magát. Ha valahol talán fogyatkozást, hiányt vesz észre figyelmes szeme, ott a barátságos figyelmeztetés, a jóakarátú intés megteszik a sikeres hatást. Az iskolában példátlan rend, nagy tisztaság honol. Lelkes terjesztője a hazafiúi szellemnek, hatalmas védője az állameszmének. Ezt szokta mondani: „Salus reipublicae suprema lex esto“. . . Szóval Mártonfi Lajos minta-igazgató. Meg is van vele a felsőbb hatóság teljesen elégedve.

Dr. Mártonfi Lajos társadalmunknak hasznos tagja és városunknak kiváló polgára. Nem született ugyan Szamosújvárt; de azért ezen hazafias város érdekei szívében fekszenek. Igen, mert boldogult szülőinek bölcsőit e csinos város falai közt ringatták. Jó férj és gondos apa. Pártolja mindazt, a mi szép, jó, nemes. Áldozatkész, jó lélek. A szegénységet, mely feléje nyujtja kérő kezét, nem üzi el — ridegen. Ajtaja azok előtt, kik hozzája tanácsért, vagy segélyért fordulnak, mindig tárva-nyitva áll. Megtartja a polgári törvényeket pontosan; de teljesíti az egyház parancsait is. A tizparancsolat negyedik pontját („Tiszteljed atyádat és anyádat, hogy hosszú életű lehess e földön, melyet a te Urad Istened ad te neked“) gyermek jobban nem teljesítette, mint Mártonfi. Úgy tisztelte, szerette szüleit, hogy nálánál jobban senki más. Özvegy öreg anyjának is nemcsak minden szükségét pótolta, de még kényelméről is gondoskodott — boldog kimulásáig. Pedig míg igen jó fia a városi gymnasiumnál szolgált, nagyon csekély fizetéssel volt ellátva; azonban megvonta magától, hogy jusson felejthetlen anyjának. . .

De a jó Isten ígéreteinek teljesítésében hűséges; azért bizonyára meg is áld Tégedet, ki megtartottad példásan.

azt a parancsát is, melyhez egyedül ígéret is van csatolva, — boldog, hosszú élettel.

„Sero in coelum redeas, diuque intersis“ . . .

Horac ezen jó kívánságával, mely némi viszonzás akar lenni azon becses figyelmedért, melyben folytonosan részesítettél kilencz évi derék igazgatásod ideje alatt, fejezi be őszinte szív szózalta igaz szavait szerető barátod is, kivel alig ha találkozol többé fényes gymnasiumunk előadó termeiben.

„Isten áldjon meg!“

SZONGOTT KRISTÓF.

SZABAD KIR. ERZSÉBETVÁROS KÉPVISELŐTESTÜLETÉNEK KEGYURI JOGAI ÉS KÖTELMEI.

I.

A régi események feltüntetése nemcsak az érzelem, — hanem az ész világának is tápszerű szolgál, bevilágít egy leplezett multat, melyre a kutató szellemnek épp a jelen kor követelményének kielégítése és a produktív siker elérése végett oly égető szüksége van; azért ezen emlékiratunknak czélja a jogalapot kimutatni, hogy azon fizetések, anyagi terhek, melyek Erzsébetváros örmény és latin szert. róm. kath. egyházait illetőleg, e város közjövendelmeiből járulnak, nem a segély, hanem a kötelem elvén alapulnak; határvonalat huzni a közjogból eredő s azért fennálló törvényünk méltányossága szerint minden hitfelekezetre egyaránt kiterjedő községi segély s a magyar közjog egyik sarkalatos jogczimét képező — a kath. vallás talaján fejlődött s egyedül erre visszaható kegyuri jog és teher között; s bebizonyítani, hogy e kegyuri jogból kifolyólag Erzsébetváros képviselőtestületét, mint jogi személyt illeti a kegyuraság és terheli azon kötelezettség, hogy az örmény és róm. kath. egyházakat, ezeknek hiva-

tali személyzetét: lelkészét, segédlelkészét, kántorait, harangozóját első sorban saját birtokainak jövedelméből fentartani, megfelelően javadalmazni tartozik; míg a többi vallásfelekezetek ily jogcímen, akár szerződés, akár százados szokás alapján, hasonló kötelezettséget, mint biztos követelési alapot, Erzsébetváros közönsége részéről magoknak nem igényelhetnek.

Ezen állításaim bevitatása végett tárgyalni fogom a következő tételeket:

1. Erzsébetváros képviselőtestülete köteles az örmény és róm. kath. egyházak és személyzete anyagi fentartásáról méltányos, a kor igényelte dotálásáról gondoskodni; mert közjavadalmaikat az örmény katolikusok közadakozás útján szerezték s az adományozó királyok az örmény egyház fentartását kir. okmányaikban megkövetelik; a róm. kath. egyház gondozását pedig Erzsébetváros szerződésileg biztosította.

2. Erzsébetváros közönsége tartozik az örmény és róm. kath. egyházakról gondoskodni a szerzett kegyúri jog alapján.

3. A jelzett két egyház intézményeinek fizetési járandósága, az idők szükségletei szerint mostanig levezetve.

4. A kegyúri jogból és szerződésből származott teher oly adósság, mely jogilag merőben különbözik a községi segélytől (L. 1890. okt. 29-iki debreczeni törvényhatósági közgyűlést. „Budapesti Hirlap“ 299. szám).

5. A kegyúri jog és kötelelem gyakorlására vonatkozó szabályzat tervezete.

1. §. A törökök pusztító berohanását, a hazánkban élt pártviszály, az olygarchia uralma, a folytonos belvillogás Erdélyt csaknem a tönk szélére sodorták anyagi, erkölcsi és politikai tekintetben. Ezen konstellációk közt megjelenik egy nép Erdély keleti határán, mint Vámbéry közelebbi felolvasásában megjegyzi (l. „Budapesti Hirlap“ 1891. évi 292. szám) „szorgalmas, tehetséges, derék nép,“ az ipar és kereskedelem fölkentje: az örmény s új hazát kér az elüldözött, hitének mártirja.

Apaffy¹⁾ fejedelem ismervén az ország sivár helyzetét, hogy azt, a nagyon hiányzó, életképes, megbízható kereskedőkkel s iparosokkal benépesítse s ez által az ország tekintélyét helyrehozza, nevének szélesebb körben is lendületet adjon: szívesen befogadta az örménységet s tettségükre bizta, hogy az Erzsébetváros²⁾ lakó örmény családok akár Radnóthot, akár Ebesfalvát, mint fejedelmi birtokokat választhatják lakóhelyül; azonban az erzsébetvárosi örmények inkább az ország szívében, tutajozható folyó mentén, a kereskedelemre is alkalmasabb út mellett óhajtottak letelepedni, másrésztől azon okból is, mert Ebesfalva közelében elterülő erdőkből az ipar folytatására s a házépítésre felhasználható anyag-bőséget találtak, — ezért Ebesfalvát szemelték ki. Apaffy, e vallásos fejedelem az ebesfalvi örmények állapotát biztosítandó, 1689. szept. 1-én gernyeszegi kastélyából biztosító oklevelet adott ki, mely szerint: „Az örmények közül senkit személyében megfogadni, vagy javaiban megkárosítani, más örmény adósért ne merészeljenek.“

II. Apaffy 1696. február 7-én fogarasi kastélyából kiadott okmányában megrendeli, hogy: „Valameddig mi hozzánk s maradékainkhoz is hivek lesznek, mindaddig ebesfalvi jószágunkon békében lakhassanak“ (1.); „hogy papot maguk vallásán lévő t tarthassanak s vallásuknak szabadsága minden megbántás nélkül maradjon helyben“ (3.); „hogy papjok kevés bort egy esztendőn által tarthat, nem adván pénzért senkinek“ (11.); „A házbér és boltbér annyi legyen; mint eddig volt; ha valamelyik a kimért udvaron kamarát vagy kised istállót saját pénzén akar építeni, azért ne fizessen.“ (15.); „A pap házától házbér ne adassék, megengedtetik.“ (16.); „Az örmények utcájában (Nemes- és Erzsébet-utca)

¹⁾ A „Genealogiai Füzetek“ Kolozsvár, 1903. október hó, 10. száma a 115. lapon közöl egy eredeti latin oklevelet, melyben fejedelmünknek ez az aláírása fordul elő: Michael Apafi. Szerk.

²⁾ Kővárinnál (Erdély történelme, hatodik kötet) a 105. lapon olvasom, hogy 1734. évben aug. 14-én kelt azon privilégium, melynél fogva az örményektől megvásárolt Apaffy-féle birtok: Ebesfalva Erzsébetváros lett. Szerk.

semminemű ember, se magyar, se oláh házat magának ne építhessen.“ (18.)

Sőt 1712-ben az ebesfalvi örmények, a Bécsben székelő, már csak a római sz. birodalom fenséges fejedelme: (II.) Apaffy Mihály útján, Lipót császárhoz intézett folyamodásukban nyíltan kijelentik, „hogy a tűzvész által elpusztított házaikat újból felépítették s a Rákoczi forradalom után plébánosukkal együtt Ebesfalvára visszatérvén, templomukat saját költségükön helyrehozták s társaságukat szervezték, — ezen okokból ne engedje meg a császár, hogy Ebesfalváról Szamosújvárra átköltözni kényszeríttessenek.“ Az Apaffy által kiadott okmányok s az ebesfalvi örmények kérése implicite már magában rejti az egyházi autonomiát, az örmény közönség kegyúri jogának gyakorlati érvényesítését; mert papot választhattak, vallásukat szabadon gyakorolhatták, templomot saját költségükön építettek, de politikai tekintetben is önállósággal bírtak; mert az ipart és kereskedelmet szabadon üzték, házakat építettek, társaságukat szervezték. — Mindezen előnyös helyzet kivívása miatt, már meggyökeresedett lakhelyükről eltávozni vonakodtak. Azonban az ebesfalvi birtok az örmények tulajdona akkor lett, midőn VI. Károly császár, vagyis III. Károly magyar királynak 1733. augusztus 11-én kelt adománylevele alapján 1500 Rfon megvásárolták, mint ezt ezen okmány tanúsítja: „Mi kedvelt örökös tartományunk, Erdély fejedelemsége iránt különös kegyes hajlamtól vezéreltetve, s annak jólétén anyagilag segíteni akarván, miután számos örmény kath. család, buzgó s hű alattvalónk a szépművészet és bölcsészet, valamint a hittudomány tudora Bárun Minász által, ki ezelőtt az apostoli szentszéktől rendelt, azon fejedelemségünkben lakó örmény nép hitküldére volt: hódolattal előadta, hogy ugyanazon erdélyi fejedelemségünkben állandóan letelepülni, ott műhelyeket¹⁾ állítani s kereskedést üzni kívánának; mi udvari hatóságunk előleges és ismételt összehívása és tanácsa folytán, a felhozott s nekünk előadott császári és királyi akaratunkat megindító más okokból is,

¹⁾ Kordován- és szattyángyarak.

legkegyelmesebben beleegyeztünk, hogy a kérelmezők császári és királyi hajlamunk jeléül a következő kiváltságok-, jogok- és szabadalmakkal birjanak Erdélyben és pedig:

1. Legkegyelmesebben megengedjük, hogy ama hely, mely ebesfalvi kincstári birtokunkon, Küküllő-megyében fekszik, a hol nevezett örmény családok maguknak lakóhelyet építettek, mostantól fogva ezután önkormányzattal bíró város legyen, és latin nyelven Elisabethopolis, németül Elisabethstadt, magyarul pedig Erzsébetvárosnak neveztessek s ezen engedély alapján a fent említett ebesfalvi uradalom többi részétől — mint már kiváltságos város — elkülönítsék és ha valaki jelenlegi uradalmi alattvalóink közül, a ki nem örmény nemzetiségű ezen az örményeknek engedményezett helyen lakik és házzal bir, — miután a közönség ezen ház igazságos becsértékét lefizette — különöztessék el teljesen és ebesfalvi birtokunk más részébe költözzék.

2. Akarjuk, hogy az 1500 Rf. összegnek másik fele (mert első fele az átadáskor fizettetett le) hat hónapi idő elteltével uradalmunk azon pénztárába, mely házaikkal szomszédos és a Küküllő folyó mellett terül el s tényleg az ebesfalvi kincstári uradalomhoz tartozik, minden joghatóság, haszonvétel, adó és urbér alól kivétetvén, azon közönségnek adassék; és nehogy most vagy a jövőben a telkek jogánál fogva per és egyenetlenségek keletkezzenek, azon elkülönített birtok, mely a nevezett örmény közönségnek az ebesfalvi uradalom által engedményezettik, mesgyék által választassék el; a határolás megtörténte után a telkek összeiratván, az egyik összeirási okmány kamarai igazgatóságunknak, másik pedig az örmény közönségnek fog kiadatni.

4. Miután ezen közönségnek jóléte és gyarapodása mindenek fölött az Isten áldásától függ, azért szükséges, hogy először isteni tiszteletre és a kath. szent hitre, melyet a nevezett közönség örmény szertartás szerint vall, legyen gond fordítva; miért is nemcsak a lakosság számát befogadni képes tágas róm. kath. egyház építendő e városban a közönség költségén, vagy a már meglevő a további szükséglethez képest megnagyobbítandó, hanem

gondoskodni kell arról is, hogy a lelkiszolgálat követelte szükséges áldozatokkal is bírjon, kik kellő és megfelelő minősítvényekkel legyenek ellátva s ugyanazon város illő javadalmazásában részesüljenek.

III. Károly imént jelzett okmányának e három pontja világosan feltünteti, hogy Ebesfalvát az örmény kath. közönség 1500 Rfton vásárolta, oly kikötéssel, hogy annak jövedelméből az örmény kath. egyházat és lelkészeit dotálni köteles, a mit részletesebben beigazol ugyanezen kiváltságlevél 6-ik pontjában a tisztviselők díjazását illetőleg, melyre nézve így szól: „Vajjon ugyanezen város lakói a bírót és a 12 tanácsost saját jövedelmükből bérfizetés és adózásból akarják-e díjazni? Erről egyezkedjenek egymás közt testvéri szeretettel.“ Világos, hogy a lelkészeket a város közjövödelméből tartoznak díjazni.

Ebesfalva és a hozzátartozó birtokoknak az örmény közönség által készpénzen történt megvásárlását igazolja az 1758 augusztus 31. napján Mária Terézia királyné által kiadott következő adománylevel:

„Mi Mária Terézia stb. az egész és teljes ebesfalvi uradalmat, mely eddig a mi királyi kincstárunk kezén volt t. i. az egész ernyei birtokrészletet, hasonlókép az egész birtokokat, melyek Rudály és Ujfaluban vannak (Erdély, Fehérmegye), továbbá minden királyi jogunkat, minden haszonvétel és járulékaival: szántóföldek, művelt és műveletlen szántók, rétek, legelők, mezők, szénarétek, erdők, berkek, hegyek, havasok, völgyek, szőlők, szőlőhegyek; továbbá vizek, folyók, tavak, halastavak, vízfolyások, malmok és azoknak helyeivel, általában pedig mindennemű haszonvétellel és tartozékkal, bármi néven nevezett kastély s ugyanazon birtokhoz jogosan és ősidőktől fogva tartozó valódi mesgyéjük és határuk alatt álló részletekkel, 60000 Rf. letétele mellett említett örmény közönségnek, — mely Erzsébetvárosunkban lakik, — s azok örököseinek és törvényes utódainak kegyelmes határozatunk alapján, — mely a nyilvános és kincstári ügyekben császári és királyi igazgatóságunk által július 4-ik napján, erdélyi királyi udvari kancellariánknál kihirdettetett, — fentartván bármely megtámadás ellen a törvényes hivat-

kozást a mi kir. kincstárunkra: — adni, ajándékozni és adományozni elhatároztuk örök jagon és visszavonhatlanul.“

Hasonlóképen Mária Terézia királynőnk 1758. november 28-ikáról kelt okmányában ezeket rendeli:

Az erdélyi fejedelemségben Küküllőmegyében levő Erzsébetvárosunknak örmény nemzetiségű összes polgárai és lakosai tevékeny és gondos Issekutz Antal említett város főbirája és Vikol Bogdán képviseleti tag által udvari korlátnokságunk előtt, mint a közönség ügyei elintézésére megbizottak által, — úgyszintén ezen teljhatalmú képviselők, u. m. tisztelendő Dániel Mihály a fehérvári (Erdély) székesegyház kanonokja és Erzsébetváros plébánosa, nemkülönben nemes Lázár János, tevékeny és gondos esküdtek Gáspár Menyhért, Ötves János, Issekutz Márton, Pátrubány Márk, Lukács Tódor, Csiky Miklós, Ötves Lukács, Gáspár Miklós, Csiky Tódor, Zakariás Tamás, Dániel Jenő, Kosotán Márk jegyző, Pap János, Szentpéteri Kristóf és Issekutz Antal képviselők által előadták, hogy egykori felséges császár, Spanyol-, Magyar- és Csehország királya és Erdély fejedelme VI. Károly atyánk s legkedvesebb elődünk 1733. augusztus 11-én kelt kiváltságlevele szerint mint katolikusokat az említett városban állandósította ugyan, de mégis teljesebben gondoskodni akarnának megmaradásukról, e czélból a nekik adandó új kiváltságlevélért hódolat és alázattal folyamodtak.

Mi a felhozott s elénk terjesztett császári és királyi szívünket megindító okoknál fogva legkegyelmesebben elhatároztuk, hogy ezen kérelmezők iránti császári és királyi hajlamunk jeléül azon kiváltságok-, jogok- és szabaldalmakkal, melyek itt következnek, Erdélyben élhessenek és éljenek.

1. Legkegyelmesebben megengedjük, hogy ezen örmény közönség, miután az ebesfalvi uradalmat a mellette levő falvakkal együtt királyi adományunkból örökös joggal nyerte, azon joggal, melyet az átadás által szerzett, nemcsak szabadon élhet, hanem az ebesfalvi területet e város számára bekebelezhesse és következésképpen innen az alattvalókat az uradalom más részébe

áthelyezhesse, a zselléreket pedig, kifizetvén a földbirtokra épített háznak igazságos becslés szerinti értékét, — elmozdithassa, eltávolithassa s mostantól fogva jövőre legyen egészen kiváltságos város, latinul Elisabethopolis, németül Elisabethstadt és magyarul Erzsébetvárosnak neveztessek, a mint már ezelőtt is neveztetett s pecsetjén mint eddig, ugy ezután is sz. Erzsébetnek, jeruzsálemi II. Endre özvegye, a magyar király leánya képét használhassa, — a kitől elnevezését vette.

3. Minthogy e közönségnek is üdve és előmenetele főkép Isten áldásától függ, következőleg szükséges, hogy először az isteni tiszteletre s a katolikus szent hitre, melyet a nevezett közönség örmény szertartás szerint vall, — gondja legyen; miért is kegyesen beleegyezőnk s megengedjük, hogy e vásosban az Isten áldása folytán a nép száma növekedésével az építettekén kívül új kath. templomokat épithessen; gondoskodni fog ugyanezen város, hogy a lelkiszolgálatra szükséges kellő és megfelelő tulajdokkal bíró egyházi személyzettel legyen ellátva, kiket azon város illően javadalmazni tartozik.

9. Minthogy mi kegyesen beleegyeztünk, hogy a közönség a haszonbért, melyet a család, ház, mézsárszék és korcsma után mindedig fizetett, — egyszer-mindenkorra megválthassa, a mire az 1600 forintot nevezett közönség kincstárunkba be is fizette; azért kihirdetjük s kijelentjük, hogy ezt a közönséget a haszonbér fizetése alól örökre fölmentjük.

10. Beleegyezőnk s megengedjük, hogy e közönség az annyszor említett Erzsébetváros határain belül ugyanezen város mellett elhaladó Küküllő folyón az átmenet nagyobb kényelme tekintetéből két hidat állithasson, a felállítottakat fentarhassa s költségeinek visszaszerzésére nevezett Küküllőmegye s más szomszédos megyékben a vámfizetésről fenmaradt rend és szokás szerint a vámot az azokon átmenő utazóktól, kik a törvény által felmetve nincsenek, a jövőben is mindig követelhesse.

E legkegyelmesebb akaratumkat említett Erzsébetváros jelen s jövőbeli róm. kath. hitű örmény lakóinak, az előre bocsátott kegyes engedményekre és szabadalmakra nézve

nemcsak készséggel kijelentjük, hanem nektek méltóságos, tisztelendő, tekintetes, nagyságos, híres, nemes, nemzetes, derék, okos s körültekintőknek, királyi kormányzékünk erdélyi örökös fejedelemségünk egyes és összes karainak és rendjeinek, a megyék fő- és alispánjainak s királybiráknak, a szász városok és székek királybiráinak, polgármestereknek¹⁾ s minden joghatóságunk alá bármi módon tartozóknak tudomására adjuk s megparancsoljuk, hogy az említett örmény népet Erdélyben nemcsak letelepedni, hanem az előszámlált szabadalmakat, mint jövendő valószínű lakosoknak teljes joggal élvezni engedjétek, melyek e pontokban (13 pontja van a Mária Terézia kiváltságlevelének) foglaltatnak s őket e kiváltság bármely megtámadói ellen megvédeni, pártfogástokba venni tartoztok.“

A Mária Terézia királynő okmánya világosan bizonyítja, hogy az erzsébetvárosi örmények saját vagyonukból szereztek a vett jóságokat, megváltották a hidvámot s más haszonbéreket; s mindezt oly feltétel mellett nyerték, hogy a közjavadalmak haszonvételeiből első sorban egyházaikat fentartani, papjaikat illően javadalmazni kötelesek.

De álljon itt megörökítve a kegyes adakozók névsora: (L. 1758. ápril 15-éről Tolnai János bécsi irodaigazgató felhívását a fehér táblás könyv 171, 172. lapján.)

Dániel Imre 1000 frt, Dániel Lukács 800, Dániel János 1000, tisztelendő Jakabfy János 1000, Hankó Péter 800, Török Tódor 1500, gyűjtés 1500, Jolbej Vártán 800, Vikol Bogdán 500, Issekutz Imre 500, Issekutz Emánuel 600, Issekutz Márton 300, Issekutz Zachar 300, Issekutz Tódor 250, Issekutz Antal 1500, Issekutz Vártán 300, Csiky Emánuel 300, Csiky József 400, Csiky keresztelő János 400, Csiky Miklós 250, Csiky Lukács 400, Zakariás Tamás 250, Lázár János 250, Török Tódor 1500, Török Izsák 150, Gáspár Menyhért 300, Kosotán Domokos 100,

¹⁾ A városok fejeit 1848-ig nem polgármestereknek, hanem főbiráknak hívták; különben is úgy tudjuk — a kiváltságlevelben „judex primarius“ fordul elő, a mi csakugyan főbirót jelent. Szerk.

Kosotán Márton 1000, Szentpéteri Gerő 100, Lukács Tivadar 150, Ötvös Lukács 250, gyűjtésből 1000, Khel Bogdán 250, Patrubány Márton 1000, gyűjtésből 500, Szentpéteri Jakab 400, Kerpit Dániel 50, Bogdánfy Dániel 600, Vártig Tivadar 500, Ötvös Tivadar 100, Kristoffi Kristóf 100, Biluska Dávid 150, Dobál K. János 300, Török Miklós 1000, Lukács Zachariás 500, Kábdebó Simon 150, Lukács Izsák 120, Császár Gergely 200, Kábdebó Paschalis 100, Ötvös Lukács 1000, Iszáj János 250, Szentpéteri Kristóf 1500, Szentpéteri János 400, Szenkovits Lukács 200, Izsák János 100, Lengyel Márton 1200, Medgyesi Gergely 600, Bór Kristóf 100, Szenkovits Jakab 100, Lengyel János 100, Bosnyák Márton 100, Ákoncz Gerő 600, Diákon András főgondnok 3000, Gergelyfi Manó 200, Murád Ágoston 200, Pál Joachim 100, Bogdánfi Gerő 100, Karácsony Bogdán 100, Ákoncz Jakab 100, Kábdebó János 100, Tucsig Kristóf 50, Szentpéteri Nesztor 50, Ákoncz Lukács 50, Mechtár Mihály 50, Szöcs János 50, Biáthá Mátyás 50, Édelbej Gergely 50, Begid-sán Márton 50, Istvánfi Lukács 50, Mesko Zachariás 50, Biluska Manó 50, Vártig Miklós 50, Kátenszusz Ilés 25, Galarig Miklós 10, Patrubány Zachar 25, Embej Antal 25, Persián Kristóf 25, Vártig Gerő 25, Vaszlovszky András 25, Szenkovits Dániel 10, Kendof Tivadar 25, Petrásko Mihály 25, Mesko Jakab 25, Szenkovits Nesztor 25, Szenkovits Jakab 25, Másvilági Várteresz 50, Másztig Bogdán 10, Petrásko Malachiás 10, Tucsig Gergely 30, Bosnyák István 20, Macskási Izsák 10, Zátrig Lukács 10, Potoczky Tivadar 10, Kosotán Péter 25, Dsumerd Lukács 10, Bosnyák Karácsony 25, Dájbukát Jakab 10, Násztur Miklós 20, Karácsony János 10, Dzarug Miklós 15, Biró Kristóf 10. Összesen 36790 ft.

A bécsi udvari kancellária igazgatója, Tolnai Jánosnak felhívására, 1758. ápril 15-én az örmény közösség a gyűjtéshez kezdett s az adományokat ugyanazon év október havában Issekutz Auxentius és Vikol Bogdán képviselők által felküldötte, a kik a fenti adományon kívül még jelentékeny összeget gyűjtöttek a királyi oklevélre, a mint a következő bevételi s kiadási számla mutatja:

Bevétel.

Szefer Dárius nejétől 4000 frt, Zakariás Tamás 1500.—. Zakariás Tamás 207·20, Issekutz Antal 1000.—. Medgyesi Kristóf 500.—. Ákoncz Gerő 1966·40. Issekutz Tódor 208·20. Issekutz Márk 250.—. Illés Ágoston 20·50. Zachnofi Márton 83·20. Illés Auxentius 833·20. Szentpéteri János 1250.—. Bogdánfi Gerő 83·20. Iszáj Gergely 300.—. Kapatán István 208·20. Ákoncz Gerő 500.—. Lázár András 208·20. Ákoncz Lukács 66·20, Ákoncz Mátyás 58·20. Medgyesi Kristóf 500.—. Kosotán Péter 41·40. Petraskó Várteresz 231·15. Ákoncz Vártán 4000.—. Gergelyfi Miklós 2916·40. Dobál K. János 250.—. Murád Ágoston 166·40. Násztur Miklós 58·20. Dániel János 489·45. Vaszlovsky András 50.—. Issekutz Zachar 250.—. Kosotán Márton 833·20. Issekutz Ágoston 500.—. Világosító szt. Gergely társulata 190·41. Lengyel Vártán 833·20. Nov. 20. Issekutz Ágoston 3000.—. Lengyel Vártán 1000.—. Török Tódor 4166·40. Nov. 5. Issekutz Auxentius 4000.—. Lukács Zakariás 3260.—. Dániel Zachar 800.—. Vártig Zachar 209·07. Ötvös Bogdán 605.—. Issekutz Auxentius 1750.—. 1759. jan. 3. Issekutz Auxentius 200.—. 1759. jan. 30. Vikol Bogdán 83·20. Ezenkívül Issekutz Auxentius, Vikol Bogdán az erzsébetvárosi örmény közönség nevében kölcsönre felvettek az erzsébetv. számvevőségtől 833·20., a bécsi öreg Kozmától 4000.—. Bándi Ferencz consiliaristól 8333·20. Bécsben gróf Bethlen Gábortól (3000 frt. utáni kamatba) 97·30. Gróf Bethlen Gábor meghatalmazásából Pesten felvettünk öt alkalommal összesen 43000.—. Balla József és Halmágyi Istvántól 12000.—. Babos agens nejétől 2000.—. Fuchs Józseftől 2000.—. A bécsi postától 5000.—. A fővámától 2292·36. Violanden Gebrüder 1709.—. Gróf Bethlen Gábortól 51·06. Összesen 124943 frt. 30 kr.

Kiadás.

Négy itteni szt. misére és Radnán 18·30. Pestig Ákoncz Gerő kocsijáért 83·20. Pesttől-Bécsig Ákoncz G. kocsijáért 16·40. Bécsben misére Emanuelnek—30. Sellyemzsebkendőre 2·12. Udvarhelyi Bándi Ferencznek egy

évi előleges kamatba (8333·20 után) 500·—. Vikol Bogdán 1000 frt. tőke s két havi kamatba a számvevőségnek 1010. Adománylevél taxája 1900·—. A királyi jog taxája 300·—. Khel Bogdánnak Pesten a város részére 6400. Khel Bogdánnak tíz napra kamat 10·40. Khel Bogdánnak Szentpéteri J.-ért 508·15. Pesten utazási díj 36·57. Adományozási (donatio) költség 23·08. A donátio tégelye 10·—. Ajtónállóknak és hajdúknak 8·20. A statutio pecsételése 4·10. A statutio pecsétjére 6·—. A közönségnek tükörrre 25·—. Kávéra és czukorra, a miket a biráknak ajándékoztunk 194·10. Irnoknak a donátioért 50·—. Khemf-, az erdélyi kamara elnökének egy hordó tokaji bor 150·—. Báró Schmittingnek selyem-zacskóban 834·10. Ugyanennek egy hordó tokaji 150·—. Zigler kamarai consiliáriusnak egy hordó tokaji 150·—. Balla Józsefnek egy tuczat kendő 9·—., ugyanennek 2 drb kendő 4·—., ugyanennek 2 drb kendő 5·—., misékre 4·10. Városi váltságdíj 16,000·—. Ludvighnak kamat 15·—. Ludvighnak kamat 60·—. Bándi consiliáriusnak 145·—. Cserei titkárnak tintatartó, egy pár ezüst-gyertyatartó és egy vég vászon 142·—. Somlyói consiliáriusnak ezüstneműre 145·—. Festőnek a privilegiumért 2200·—., fára 8·—. Dietrichnek kávé-, czukor- és csokoládéra 25·36. Balla Antal titkárnak 25·—., szolgának 4·10., szolgának 16·40., futárnak 8·20., első lakájnak 4·10., második lakájnak 2·—., ajtónállónak 4·10. Bánfi portásnak 2·—. Fest lakájnak 2·—. Bándi lakájnak 2·—. Somlyói lakájnak 4·10. Cserei lakájnak 4·10., Schmitting lakájnak 4·10. Kozma gyermekeinek 25·—. Miske irnoknak a szerződés irásáért 16·40., a kiváltságlevél költsége 26·37., a kiváltságlevél költsége 12·—. Krajcsovicznak 50·—. Horváth protokolistának (100 aran) 416·40., Horváth nejének 1 vég vászon 20·— egy lakájnak 4·10. Babos agens fáradságáért (200 arany) 833·20. Babos titkárnak 16·40. Sollicitátornak 8·20. A dominium összes váltsága 60,000·—., ebből: Gróf Bethlen Gábornak (20,000+10,000) 30,000·—., szállásbér 68·—., két pinczetok 28·—. Péter Emanuelnek, Izsák- és Jánosnak 6·—. Balla Antalnak 100·—. Issekutz Auxentius és Vikol Bogdánnak 1758. május 16. — 1759 febr. 14-ig egyenkint 750·—. 750·—. 1500·—. Zakariás fizetése 66·40., két

pár csizmára 5.—. Béctől—Pestig fuvar 26.—. Pesttől hazáig 64.—. Simon ajtónállónak 8·20. Ruházatra Issekutz bíró- és Vikolnak 39.—. Összesen 124,573 forint 35 krajczár.

A fehér táblás-könyv 183. lapján az újabb adakozás összege tesz 5450 forintot. Ugyanis a szebeni országgyűlésen a Bethlen család óvást jelentett a kiváltságlevél s adomány ellen, ezen ügy elintézése 1760. máj. 25-én új küldöttséget igényelt. A bécsi utazás kiadását a következőkben találunk elszámolva: misékre itthon 14 frt 12 kr., ládánkra zár 2·18. Vásárhelyre menet-jövet 2·34. Sadnán misékre 4·10. Dévától—Pestig 8·20. Pesttől—Bécsig 21·12. Két pár csizma Bécsben 6·30., az öreg Kozmának Bécsben 480.—. Bécsben misére 4·10. Mária-Cellben misékre 8·20, Mária-Celli utazás 61.—. B. Bajtay püspöknek 6% kölcsön 2000.—. Székely irlaknak 67 12., beadványra 6.—. misére 3.—., báró Schmittingnek 433·20., Nagy consiliariusnak 1 hordó tokai 125.—., Horváth lajstromozónak (50 arany) 208·20., ruházatra 35·46., Babos agensnek 6·11., agensi fizetésbe 50.—., Babosnénak kamat 120., Babos fáradságáért 208·20., sollicitátornak 33·20., királyi leirat (rescriptum) 6.—., czukorra, kávé- és más ajándékra 670·36., Márdirosznak fizetése, ruházata 115·25., Vikol fizetése 130.—., kocsi Béctől—Aradig és innen Déváig 84.—., Biró fizetése 45·28. Deputatio költsége 4958 frt 04 kr.

Ezen leszámolásból kitűnik, hogy az erzsébetvárosi örmény közönség adakozása tesz 36790 frtot. A számadás szerint a városi birtokok megvétele végett begyűlt 124,943 frt 30 kr., kiadatott 124,573·35., az ellenmondási költség bevétele 5450.—., kiadása 4958·04., a jelzett számadatokból kitűnik, hogy 129531·39 kr. összeg kiadásába került az erzsébetvárosi örmények által szerzett jószág, — s hogy a kiváltságlevél alapján az abban körülírt czelokra, mint sajátjokkal rendelkezhetnek.

ÁVEDIK LUKÁCS.*)

*) L. a következő czimű füzetet: „Szab. kir. Erzsébetváros képviselő-testületének kegyuri jogai és kötetmei. Irta Ávedik Lukács plébános. Erzsébetváros. Nyomatott Kotzauer Dánielnél 1891.

EGY SZOBOR.

(Költemény prózában.)

Az elmúlt idők dicső emlékének kegyelettel adózik a jelen kor, s annak, a ki nagy és nemes volt, hálás elismeréssel áldozik...

És a jeles nagy ősök közül, kiket szült egykor a hazai örménység, legjelesebbek egyike Verzereskul volt hazánk nagy fia!...

Ki mint honfi, lángoló szavával összegyűjtötte ősi nemzetségét; mint főpap szeretet hevével védte, őrizte annak érdekét.

És a mi lelkesült hevében tettének legszebb műve lett: e város létrejötte az, mi megerősíté a nagy nevet!

A késő századoknak utódai, lelkesülve a hála szent tüzétől, sietnek leróni a nagy tartozást és törekszenek felulmulni egyik a másikat — az áldozatban.

És állani fog dicső emléke, a szobor, mit nemzetségének hálája emelt a nagy és dicső főpaprak, a páratlan honfinak, kit áldva említ időközön át az utókor!

MIHÁLFY IMRE.

AZ ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETE A MAGYAR IRODALOMBAN.

I.

Önként kínálkozó célja és hivatása e lapoknak mindazon irodalmi és könyvészeti anyagot, illetőleg adatokat, melyek a magyar irodalmi termékekben — könyvekben, folyóiratok- és hírlapokban, — akár a régibb, akár az újabb időben az örményeket érdeklőleg napvilágot láttak; s megérdemlik, hogy a könyvtárak porlepte polczairól a nagyközönség részére hozzáférhetőkké tétessenek, — rendre lehetőleg felkutatni, egybegyűjteni és közzétenni; s ekként az örmény népisme irodalmi érdekeit — a hazánk nyelvén megjelent művek és cikkek világlatban tartása által, — minél hatályosabban képviselni.

A külföldi örmény lapok, vagy idegen nyelven megjelenő, de örmények által szerkesztett és kiadott számos közlönyök ugyanazon elvből indulnak ki, midőn gondosan figyelemmel kísérik, közreadják vagy bírálatilag ismertetik az európai nemzetek, úgyszólván az egész világ irodalmának az örmény viszonyokat érintő termékeit, hogy kitűnjék:

miképpen gondolkoznak, vélekednek s nyilatkoznak felőlünk mások? s minő téves nézetek vannak az örmény társadalom mai helyzetéről, műveltségi s egyéb közviszonyairól elterjedve a többi nemzetek körében? végül minő hézagok és hibás följegyzések uralják a világtörténelmi műveket, az örmények nemzeti multjáról és ősrégi kulturájának oly sokféleképpen ismertetett jellege felől.

Szolgálatot vélünk tehát teljesíteni nemcsak az örménység, de általában a keletisme barátainak is, ha a folyóiratunk hasábjain ezennel megkezdett, s térviszonyaink korlátai közt időnként folytatandó cikksorozatunkban lehetőleg az egész anyagkészletet egybefoglalni törekszünk, mely a magyar nemzet könyvtáraiban az örmények történeti multjáról itt-ott elszórtan feltalálható. Ha többet nem, azon czélt ezúton elérhetőnek véljük, hogy megismervén azon nézeteket, melyek a mi népünk eredetéről és történeti hivatásáról a magyar olvasóközönség körében elterjedtek, — a mennyiben hézagosak, kiegészíthessük, ha túlzottak, kellő mértékre leszállíthassuk, s ha hibás adatokat tartalmaznak, hiteles források alapján — melyek végre is nekünk, az örmény nyelvet bírónak leginkább hozzáférhetőek, — kellőleg rectificálhassuk.

A ki azon örmény, francia, angol időszakai sajtótermékeket, melyek a külföldi örmény telepek hazafias lelkesedése folytán jelennek meg, s többnyire nemzeti, politikai czélokot, — főképp a keleti örménység helyzetének jobbra fordítását, — tűzik ki, eredetiben olvassa: látni fogja, hogy alig van Európának különböző országai és nemzetei közt egy is, melynek körében az örmény kérdés (vagy történeti, vagy politikai, vagy egyházi) értelemben érdeklődés tárgyát ne képezné! Ilynemű szemelvényeket, — habár politikai jelleg nélkül, — készülünk itt adni mi is, a magyar irodalom termékeinek történeti adattárából!

A magyar nyelven megjelent *lexiconi* művekből kezdjük a sort először is a „Közhasznú Ismeretek Tára“-val; mely a német *Conversations-Lexicon* módszere szerint Magyarországgra alkalmazva a harminczas évek elején

jelent meg, mint Wigand Ottó pesti könyvárús saájfa, tizenkét kötetben.

Ezen gyűjteményes, betűrendes könyv-cyklus nyolczedik kötetének „Örmény litteratura“ czímű szakaszában nemzeti irodalmunk eredete- és kifejlődéséről hosszabb czikket találunk; melyet itt szószerint közlünk, a mint következik:

-- Az örmények, (a miveltebb világ legrégibb népeinek egyike), azon zavarodások közepette is fenntartották erkölcsi, nemzeti lételüket, melyekben kegyetlenkedések, kényuraságok és hódítási háborúk, a régi assyriusoktól fogva, a görögök és rómaiak, mongolok, perzsák és törökök által és alatt, nyugati Ázsiát megrendítették.

Az ő első lakhelyük az Ararát még most is közép-pontja az ő polgári és egyházi lételük összeköttetésének, habár egy részük, Európa és Ázsia tartományaiban különféle nemzetek közé elszóródott is.

Ezen elszéledt állapot s a kereskedési szellem nem alacsonyította meg az ő lelki saájtságaikat, sőt a v a d a b b (?) nemzetek között öök tünnek fel miveltebb alakban, a mit legközelebb az ő szelidebb vallásoknak s egyházi összeköttetéseknek kell tulajdonítani; ez viszont a biblia elterjedt olvasása által eszközöltetik, mely nemcsak Ecsmiádzinban nyomtattatik (hova minden buzgó örménynek, legalább egyszer el kell menni búcsura), hanem más egyházi ke- rületben is, névszerint Konstantinápolyban, Jeruzsálem- ben, stb.

Rövid idő óta Oroszországban is támadt egy örmény egyházi testület, melynek feje, az érsek, az asztrakháni klastromban lakik, s mely a bibliát örmény nyelven terjeszti. Az örmények bibliai litteraturájával összeköttetésben van az ő vallási, történetírási és számtudományi nemzeti litteraturájok is. Ez oly régi, mint az örményeknek a keresztény hitre térése, s a kelet népeinek történeteiről nagy felvilágosítást nyújt az agg idökre nézve; ennél fogva újabb idökben Párisban szorgalmas dolgozókra talált. Az ő történetírói következő szabályait adják az örmény nemzet és haza eseteinek.

A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK ETHNOGRAPHIÁJA.

IRTA: SZONGOTT KRISTÓF.

= BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY. =

Anná.

Anna.

Ászincs (áh inces) hárszê nájilisz, Oh milyen menyet kerestél,
Miédz cháchs dunét chothilisz; Nagy keresztet vittél be házadba;
Jész ál cshidim inesh ászim, Én se tudom, mit mondjak,
Éndor êzhárszész kovim. Mikép dicsérjem menyemet.

Jész ál ádesz (ájszbes) gi-
[khásim, ¹)

Én is így szenvedek,

Héd hárszinész gimásvim;
Dsarê hámpiruthjun e,
Ze ás-chárhész irénczhn e.

A menyemmel boszankodom;
Az orvosság: türelem,
Mert a világ az övék.

Máriám.

Mária.

Sád khêsernér áranczh khun
Ánczhuczhillim jész zártun,
Ar vartisz ágheg háncser
Irijén besz sunê csh'éndrer.

Sok éjszakát álmatlanul
Töltöttem én ébren,
Hogy fiam jól nyugodhassék
És kutyaként ne válogasson . . .

Himbig êzzisz thoghile,
Ézgênigê giszire,
Ámenê zán gármênán,
The sád g'abri dzér mámán.

Most elhagyott engemet,
A nejét szereti,
Mégis azon csodálkoznak,
Hogy sokat él az öreg mama.

Jérpor ánus pán g'ánin,
Ná gámác gizuruczín,
Báhug zudelon g'ánin,
Gám êzzisz zsám gichêrgin.

Mikor jó ennalót csinálnak,
Lassan beszélgetnek,
Az éltel dugva csinálják,
Vagy engemet templomba kül-
[denek.

Ar cshi desznu bárávê ²⁾

Csi kidná dzér gáchártê;

Zerám irjén mēdáchhê ³⁾

Gásze éndor dēghoczhê.

Árdészênkhov észtolen

Gelim jész u dábcshênen;

Munnáthov ⁴⁾ e udélész,

Munnáthov e khicsh khunész.

Hogy ne lássa a banya,
Ne tudja a vén boszorkány;
Mert megkívánja,
Ugy mint a gyermek.

Könnyezve kelek az
Asztaltól és az ágyból;
Szemrehányással van (összekötve)
[eledelem,

Felhányják kevés álmomat is.

Szirun khurug ájszbesnêr
Gidesznum jész dzur pánér;
Miájñ szév szirdész kide
U cshorsz bádê gidzádzge.

Szeretett nővér ilyeneket
Látok és görbe (rendetlen) dol-
[gokat;

Csak fekete szívem tudja
És négy falam takarja.

¹⁾ khásél: huzni, itt: az élet terhét viselni, szenvedni.

²⁾ Báráv v. ő banya.

³⁾ Midkh: ész; mēdáchhê g'ásze örmény szólam: (eszébe jut) meg-
kívánja.

⁴⁾ Minneth arab szó: szemrehányás.

Anná.

Szirun khurug szésztëve,
 Êzisz chêntrim tun lêsze;
 Êzisz artisz giváre,
 Ághporê mod gichêrge.
 Anor g'ásze ar erthám,
 Han ábrim, uruch gárnám;
 Ze gênigê zim hámár
 Cshi hánkeshi êntreg ámár.

Máriám.

Genokhész jész êráchov
 Szorvász im u hám kinov,
 Ánus-ánus udelvov.
 U hám khághczrê káfejov.
 Himbig ánonkh thêrilin;
 Vághucz h e ar ánczhilin;
 Ámen márt zán gipovi,
 Ar dzêr bárávê merni.

Anná.

Genokhész cshor u czhámák

Ábrilim jész ághkbêdnág,
 Ar dêghoczshész bán khághim,
 U chárdsovész cshi lédzgm.¹⁾

Ászonkh himbi szebi cshin,
 Incsh eghile ánczhilin;
 Hárszinész árádznjêrê
 Szebi in ászádznjêrê.

Cshim kidácsi êzkáfejê,
 Cshim dsáncsheczi ezthêjê,
 Tászmé dárba khics chumov
 Dzeráczháh álsád csêrov.

Himbig hárszész findsájov
 Gilárvi ibriknerov:
 Ánbágász e káfejê,
 Árącz bán e sákhárê.

Gisádnám phjálánêrê,
 Gibárbin butelnêrê;
 Incsh ar hárszész gichême,
 Hájin defferê kide.

Anna.

Szeretett nővér hallgass el,
 Kérlek engemet hallgass meg:
 Engemet fiam elüz (a háztól)
 (És) fivéréhez küld.

Azért mondja, hogy menjek el,
 Ott éljek, a hol lehet;
 Mert felesége miattam
 Nem nyugszik egész nyáron át.

Mária.

(Egész) életemben megszoktam
 A pálinkát és a bort is,
 A jó, jóízű eledelt
 És az édes kávét.

Most azok elrepültek,
 Rég, hogy elmultak;
 Minden ember azt várja,
 Hogy a vén banya meghaljon.

Anna.

Egész életemen át szárazon (szü-
 [kösen])

Éltem és szegényesen,
 Cakhogy gyermekeimnek pénzt
 És költséggemmel kijöhessek.

(De) azok most mit sem érnek,
 A mi volt, az elmult;
 Menyem tettei és szavai
 Birnak most csak érvénynyel.

Nem tudtam a kávéról,
 Nem ismertem a theat,
 Néha napján kevés itallal
 Öregedtem meg többnyire vizzel.

Most menyem findsával
 Terjeszkedik ibrikkel.²⁾
 Az asztról nem hiányzik a kávé,
 Pénz nélkül adják a cukrot.³⁾

Sokasódnak a üvegek,
 Ürülnék a butellák (Bouteille);
 A mit menyem megiszik,
 Azt az örmény deffere tudja.

¹⁾ Ludz terüh, teher örmény szóból csinálták apáink a lédzgm igét: adossággal terhelem magamat.

²⁾ Findsát, ibriket tesz a terített asztrala!

³⁾ Férjének boltjából hozzák, tehát nem ad érette pénzt.

Incschár hárszész gichême,
Ná észkeszurè cshide;
Incschár hárszész gichême,
Artusz szév szirdè kide,

Máriám.

Chèlk csh'unin ájn márèrè
Chev in hám ájn hárèrè,
Voronkh májmundi nèmán,
Dèghocz h vèrá gizèrám.

Ánná.

Kidisz the incsh biáninkh,
Ar minkh hárgikh kèndèvinkh,
Ászinkh the sád bán uninkh,
Pájcz kednin mecs thághilinkh.
Ájnbesz cháphinkh èzdèghákhè,
Ar dzidzághin ámenkhè;
Ze chi zsázsiz phesájov,

Ná cshisz ábri ághegov.

Marczhilin èzorenkhè,
Zászdudzoh bádviránkhè;
Ná uni hinbig artikh,
Vov uni bán u mártikh.

Máriám.

Ál ágheg e ar merninkh
U ás-chèrhes tusz elinkh;
Pájcz phoszi mecs bárgelu
Bí szirei thághvelu.

Ar ándene dzárvuthjun,

Cshi unenám bákszuthjun;
A'jszbesz tebi ándenè
Bí thèrei jérginkhè,

• Ánná.

Héste khurug mernelu
Tizsár e dsujáb dálu; ¹⁾
Belkhim mezíg dákh háczh e ²⁾

Incs gikhásinkh áneczhk e.

A mit menyem megiszik,
Azt az anyos nem tudja;
A mit menyem megiszik,
Fiam fekete szíve tudja.

Mária.

Nincs eszök az olyan anyáknak,
Bolondok az olyan apák is,
A kik majmok módjára
Gyönyörködnek gyermekeikben.

Anna.

Tudod, hogy mit tegyünk,
Hogy tiszteletben részesüljünk?
Mondjuk, hogy sok pénzünk van,
Mit a földbe tettünk el.
Igy csaljuk meg a gyermekeket,
Hogy nevesse mindenki;
Mert ha nem cselekszel csalárdul
[mesterül]

Akkor jól meg nem élhetsz.

Elfelejtették a törvényt
Az Isten parancsát;
Annak vannak most fiai,
Kinek pénze van és emberei.

Mária.

Jobb meghalunk
És a világból kiköltöznünk;
Inkább szeretnék a sirba
Feküdni és ott eltemettetni.

Hogy a másvilágon szomjat (ne
[ismerjek])

Szükségem ne legyen;
Szeretnék így a másvilág felé
Felrepülni az égbe.

Anna.

Könnyű nővér meghalni,
De nehéz a számadás;
Talán reánk nézve ez a kölcsön
[visszatérítése,
A mit szenvedünk: az átok.

¹⁾ A dsugháb däl helyett a hazai örmény dsujáb däl-t mond: számot adni Istennek tetteinkről.

²⁾ Dákh háczhè phèch e (erdélyi örmény közmondás): (a meleg kenyéret kölcsönbe adják) a kölcsönt vissza kell fizetni.

Belkhim minkh ál dzererun ;	Talán mi is az öregekkel,
Éntem einkh szkeszurnun ;	Ellenkeztünk anyósaínkkal ;
Ánor ájszbesz hársznerov	Azért ilyen menyekkel
Bád-dsèveczhánkch chácshérov.	Büntettettünk keresztekkel.

Máriámè.

Mária.

Lémánè g'ászisz khurug,
Nèná kángádész dzádzug,
Ez-chácshérész csh'imáná,
Azgá márt cshi kidná.
Thear lészín hársznérész,
Incsb biánin artikhész,
Bedkh bilá ar ájsz khághkhen
Tusz elinkh u ergéren.

Igazat mondasz növér,
Hogy maradjon panaszom elrejtve ;
Keresztjeimet (más) nem érzi :
Azért más ne is tudja azokat.
Ha meghallják menyecink,
Mit fognak fiaink csinálni ?
Kénytelenek leszünk e városból
Kimenni még az országból is.

Ánná.

Anna.

Mi váchná ov khurug im,	Ne félj ó nővérkém,
Zerám jész thul pernov csh'im ;	Mert nekem nem gyöngö a szám ;
Ézkángádész bi báhim ;	Panaszomat nem fogom őrizni,
Dzádzgág mághov bi dzádzgim.	Lyukas szitával fogom azt beta- [karni.

8. *Fejezet. Merádz bánkonér.*)*

Meghalt bankók.

Merádz bánkonér, lát dárikh,	Elhalt bankók, jó évek,
Thez ánczhilikh, uch verczhilikh ?	Hamar eltűntetek, hova szökte- tek el ?
Ker bánkonér tukh merilikh,	Kövér bankók ti elhaltatok,
Tánág szêrdérész zárgilikh.	Kést ütöttetek sziveinkbe.
Eneg ¹⁾ mezig, jêrp g'ászeinkh,	Szánandók mi, midőn mondok :
Éndor goráv ar mészulvinkh.	Miként pusztultak el, busuljunk.
Ágheg dárín thez egile,	Hamar jött a jó év,

*) A devaluatio (árcsökkenés, leszállítás ; minden 100 frt 20 forintra de-
válódott !) évében (1811) valamely tapasztalt, de sokat károsodott örmény
írta ezt az érdekes költeményt. Az eredeti szöveg a Jagamast család birto-
kában van — Szamosújvárt.

¹⁾ Ánekh perzsa szó: ime; ebből csinált a hazai örmény „eneg” szót. A
jelentésre nézve im egy példa: Eneg hokud, ar zádónkh kidisz tímánalu: *szá-
natos*, a lelked, hogy mindazokat el tudod viselni. De így is lehet a mondott
példát fordítani: *Boldog* a lelked, hogy . . . A szent-írás szerint boldogok azok,
kik az igazságért ártatlanul szenvednek . . .

Pari orè thez ánczhile ; Indász-indán khálczhuczile, ¹⁾ Lëman ²⁾ áchkhâd zméz áriile. Chodsán chuni incsh vernálu ³⁾	Hamar elmúlt a jó nap ; Ide-oda járatott minket, S igazi szegényekké tett minket. (Most már) a gazdagnak nincs [miért ugrándozni,
Dzërè cshuni incsh dëkhálu, ⁴⁾ Gurè cshuni incsh nájelü, ⁵⁾ Hájè cshuni incsh khághelü. Cziávör nésztsiz, hedevág isz, Kámbur ⁶⁾ czerkèd molorvâdz isz. Dsámpha elisz, sád zén g'ánisz, Mákár the sád gidándsëvisz. Sudov hárán bánkonérè Erginkhè, egáv—nëkázè. ⁷⁾ Khicsh mënáczhile khëszágè, Ov guszèbe zunenálè, Cshámics kënisz, gogán tárczâv.	Az öregnek nincs miért nyögni, A vaknak nincs mit néznie, Az örménynek nincs mit eltennie. Ülj lovon (mégis) gyalogos vagy, Iránytű a kezében s eltévelyedsz ; Ha utra kelsz, sokat károsodol, Habár sokat kinlods. Gyorsan eltűntek a bankok Az égbe, eljött a nyomor ; (Mert) kevés marad az erszényben S a ki (mégis) számlálja vagyonát, Ugy tesz, mint az, kinél a vett malozsa kökénynyé lett,
Bánir dsëmrisz, phosi tárczâv, Cshárdách(è) elsz, dunèd pëlâv Lâv ábránkhèd chártâch tárczâv.	Sajtot gyursz össze és porrá válik, Ha felmész a hijazatra, házad ledöl, Jó portékád hamisra változott.
Vápir gèdâvèd báfâih e Dárem ter ájsz ocshophá e. Érádi, ar châlészizisz, Czhámâkh choszkér tun bigân- [cshisz, Phárokx mártikh vár biczèkisz, Khâmi ánogh bihántárdisz. Jész árávél, jész bigáncshim, Ar ocsh ábránkh, ocsh bán unim,	Finom vászنام bártfaivá lett, De mind ez még csekélység (semmi) Jó, hogy megszabadultál ; (De azért) fogsz kelletlen-izetlen [szókat hangoztatni, Dicső embereket megbuktasz (le- [taszítás), A szélcsapót ⁸⁾ lecsendesítet . . . Én pedig inkább fogom mondani, Hogy sem portékám, sem pénzem [nincs ; De van csinos feleségem és jó fiam, Ászt vádz heri, hecsh dârdcsh'unim. Isten ments', mi gondom sincs.

¹⁾ A 'nemán' (similis, par, hasonló, egyenlő) örmény szóból csinált e hazai örmény 'lëmán' szót: igaz, való. Itt: a szegényekhez hasonlóvá tett . . .

²⁾ A lesújtó rendeletet az egész országban egyazon nap bontották fel és ugyanazon órában hirdették. Mire a károsultak mentek ide, futottak oda s még sem segíthettek magukon.

³⁾ Itt ugrándozni = fenhéjázni, büszkélkedni.

⁴⁾ Ne nyödjön az öreg, hadd nyögjünk mi, kik annyit károsodtunk — önhibánkon kívül!

⁵⁾ Vak létére eddig sem láthatta a bankot, de legalább tapogathatta azt és élvezhette az avval beszerzett jókat.

⁶⁾ Kámbur, phámbar török szó: iránytű, örményül: guz (*guz*).

⁷⁾ Necaz oláh szó: baj, nyomor, kin, kereszt.

⁸⁾ Windmacher.

⁹⁾ A német 'fein' szó jelentése: csinos, mivel, szépmodú.

Hecs dárd m'áni, tun Báráni,
Ze ter Ásztvádz ánor g'ábri,
Ar dá mártun incsh ar bedk e,

Cshe indor mártê irén g'uze.

Ágheg-chudzádz ánczháv orê,
Midkh tène lithvár-kênoghê,
Dsêhud phácháv, bánê csh'égáv,

Kárê phácháv, ághvjész egáv;
Chálészécchi kári gásun,
Rásztê dêvâ sád ághvjésznun.
Sághêsilim the ághvjészê,
Bilávczhênu zkánin zjênê.

Ánál csidim, the incsh ánim,
Ar ághvjészen jész chálészim.

Brasovê eghá fársángin,
Ar erdzêvim héd ághveszin...
Hecsh mi váchná bíchálészisz,
Némâ zenov bizártêvusz.

Cshiká incshi dárdér ánisz, ¹⁾
Ze ter ádesznjér khásilisz, ²⁾
Ághvjésznun jész chálészécchi,
Jépuránjér ³⁾ jész kênécchi.
G' váchnám ar án ál cshi cháphe,
Khán zmegálê álzor váze.

*

Jézê, jézê gígodose,
Govê, govê zor giphárde;
Ájsz ter iszto ocshopháh e

Incsh ter pusztádsin gikháse.
Sád guvázin, khicsh gukhághin,
Vásztêgi djêgh sád zjên g'ánin;

Dsorov-dsorov guchálészin,
Zárász ozgáji guchêlvin.

*

Mivel se gondolj, te Bárány,
Mert az Isten azért él,
Hogy megadja az embernek, mire
[szüksége van,
De nem úgy, mint az ember maga
[kéri.

Jól-rosszul eltelt a nap,
Juszon eszébe a báránybőrvevőnek.
A zsidó elfutott, a pénz nem
[jött be,

A bárány elfutott, jött a róka.
Megszabadultam a báránybörtöl
S rátaláltam sok rókára.

Azt gondoltam, hogy a róka
Begyógyítja a bárány kárát (a bá-
[ránynál szenvedett kárt),
Azt sem tudom, mit csináljak,
Hogy (most) a rókától megszaba-
[duljak.

Farsangkor Brassóban voltam,
Hogy álmodjak a rókával...
Mit se félj, megszabadulsz,

Csakhogy kárral fogsz felébredni.
Nincs miért gondokba merülnöd,
Mert még huztál te még ilyeneket,
A rókáktól megszabadultam
És nyulakat vettem.

Félek, hogy ez is meg ne csaljjon,
S a másíknál jobban fusson.

*

Az ökör, ökör döf,
A tehén, tehén nagyon rug;
De mind ez még semmi ahhoz
[képest,

Mit a pusztádsi (gondviselő) elvisel.
Sokat futnak, keveset gyűjtenek,
Nyeresség helyett sok kárt szen-
[vednek.

Alig-alig szabadulnak meg (egyik-
[től).
Azonnal hozzákezdének — másához.

*

¹⁾ Szó szerint: gondokat csinálnod, gondolnod vele, búsulnod.

²⁾ A magyar is mondja: „Huzza a lábán“ (a betegséget), átéltél te még ilyeneket, átésted még ilyeneken, szenvedtél te még ilyen kárt.

³⁾ Az örmény նախաձայն (nábázdág) helyett az o'áh jepure van használva.

Ozgá páni cshuszt gichêlvin,	Gyorsan hozzálátnak egyéb do-
Ar bán ánin Henk Millerin ;	Hogy pénzt csináljanak Müller Já- [loghoz, [nosnak ;
Dárê cshikáh incshi chêlvin, Bedkh e godos jézi përnin. Ochshchârê dzênáv êzkârê, Hájê khághêcz êzlitfârê.	Azért nincs egyéb mihez kezdjenek : Meg kell fogniok az ökör szarvát. A juh ellette a bárányt, Az örmény gyűjtötte a báránybört. Az oláh gyűjti a pénzt,
Oláchê gikhághê zbánê, Tun bikhághisz miájn zgolê ; ¹⁾ Olách khághê, hájê hárcse, Erneg, ov ar dágen ele.	Te pedig nem szedsz semmit ; Az oláh szed, az örmény sóhajt, Boldog, ki alóla kijön. ²⁾
Tun khághilisiz, tun bihárcsisz,	Te gyűjtötted, te fogsz sohaj- [hozni,
Hálál ³⁾ bánêd tun dêvilisz.	Te adtál (érette) rendes uton szer- zett pénzt.
Kârê biporcese : be, be, be . . . Tun bigáncshisz indzig vércsh e.	A bárány kiált : be, be, be, Te pedig kiáltani fogod ; nekem [vége.
Sághesilisiz, vásztêgilisz, Zaprolékê ⁴⁾ tun gerilisiz ; Dárê án ál chudzádz b'ënni, Ze khészágêd zor bibárbi.	(Azt) gondoltad, hogy nyertél, (Azért) az aprólékot meg is etted ; De az is rosszul esett, Mert erszényed jól kiürült.
„Lörincz, Lörincz Debreczenbe, Börbe, börbe, báránybörbe“ G'ásze kêhoghê, gukáh bánê . . . Zárne gádzágê zocshchârê.	„Lörincz, Lörincz Debreczenbe, Börbe, börbe, báránybörbe“ ! Mondja a bevő : jó a pénz . . . Üsse a tüzes menykő a juhat . . .
Cshiká incshi ar szardadisiz, Ze incsh g'ele, ⁵⁾ zán gükênisz . . . Oláchê g'ásze : hop, hop, hop, Hájê g'ásze : kop, kop, kop . . .	Nincs miért megharagudnod, Mert, mi (elődbe) kerül, azt veszed . . . Az oláh mondja : hop, hop, hop, Az örmény mondja : kop, kop, kop.
Kári gásin zor dzáchvile, Ze dsêhudê tháng kênile, Zápísz êrind ná dêvile, Háji khêrdinkh sád gerile.	A báránybőr jó árban kelt, Mert a zsidó drágáért vett, Adott ő szép kötelezvényt (váltót) : Ki megevett sok örmény verej- têket (pénz).
Chêntáczhilin, jêrp dzáchilin, Ze zvásztágê thez szebilin . . .	Örvendtek, mikor eladták, Mert a nyereséget hamar kiszá- mitották.
Dsorov-dsorov chálészilin,	(De) alig-alig (nagynehezen) sza- badultak meg :
Irjékhen meg kêndêvilin.	Háromból csak egyet kaptak.

¹⁾ Gol oláh szó : meztelen, csupasz, üres.

²⁾ Alóla kijönni = nem károsodni.

³⁾ Hálál arab szó : igaz, valódi, rendes s nem csalfa uton szerzett pénz.

⁴⁾ Itt az örmény *մանդր* (mándru), *մանդրոք* (mándruk) helyett a magyar „aprólék“ szót használja az író ; elől a z (a) tárgyeset képező, mit az örmény a szó elejébe tesz.

⁵⁾ A mi a piacra jön, a mit találsz . . .

Gusáchësin the vásztëgin,
Dárë ter ál sád zjén g'änin;
Tástë g'ude ëzvásztágë,
Chársë g'ude zunenále.

Jézë g'ude zbudisárë,
Gulán ¹⁾ g'ude ëzmázdunë,
Bedkes ²⁾ tárczán buksánérë, ³⁾
Buksán tárczáv dárën dsunk më.

Bizdig fortén mjédz godosnjér,
Mjédz godosén mjédz kiflinjér, . .
Ze áschárhësz zor gucháphe, ⁴⁾
Bedkes jézë gugodose.

Incs hguhámbrisz vádus dávrin,

Zán gukhághisz tun ker dávrin . .
Jérp gukënisz sokodalë,
Mi chodsáczhnu ihon zprasztë. ⁵⁾

Inkhë khághë ëzbánjérëd,
Tun bi phedisz ëzmázérëd . . .
Médz pusztádsikh czhánchhër-
[czilikh,

Indász-indán czhërkhëvilikh,
Dásznen memë ménáczhilikh,
Ánor tukh ál mëdig eghikh.

Álál cshikál incshi chëlvim,
Ozgáh dárba álsád bánim ;

Álál ter álál ádesznér
Ter biánczhnin zsámánagnér.

9. Fejezet. Págnikhë.

Házár aghtë hárërin
Aghthánászunë hingin,
Ulisz ámszun erszunin,
Ánzsumën er norluszin.

Gérlájen mink elilinkh,
Jéznárbov minkh egilinkh,
Incshuri borthutin mod.

Ihon minkh chonágh ëncshánkh.
Hálerin dunë mëdánkh,
Páztrë, médz lernerun mecs,
Phádod morëszënnu mecs
Héd ánpán kázannerun.

Azt hiszik, hogy nyerni fognak,
De azért még többet károsodnak ;
A rét megeszi a nyereséget,
A kölcség megeszi a vagyont.

Az ökör megeszi a budisárt,
A gulya a mázdunt (savanyú-tej)
Bedkesekké lettek a buksánok,
A buksán egyéves tinóvá lett.

A kis borjuból nagy szarvak,
A nagy szarvból nagy kiflik . . .
Mert a világ nagyon csal,
A bedkes-ökör döf.

A mennyit leolvasol a sovány
[marháért,

Azt kapod be a kövérért is,
Mikor veszel a vásárban,
Ott ne gazdagítsd meg a parasztot.
Ő szedje el pénzeidet, . . .

Te tépni fogod hajszáladat . . .
Nagy pusztádsikh elritkultatok,

Ide-oda elszéledtetek,
Tizből egy maradt meg,
Azért (legalább) ti vigyázzatok.

Már több nincs mihez kezdjek,
Máskor majd többet csinálók (ver-
[set ?

Még és még ilyenek,
Még elmulnak ezen idők . . .

A fürdő.

Ezerhétszáz
Hetvenötben
Július hó harminczadikán,
Akkor volt éppen újhold.
Szamosújvárról indultunk ki,
Ökörszckérrrel jöttünk
A borkútig.

Ott szállást fogadtunk,
A Haller házába mentünk,
Magas, nagy hegyek között
És erdőségek közt,
A szóttalan állatok közt.

¹⁾ Gulya = Rindheerde, Zuchtheerde.

²⁾ Bedkesz (a gazdaszat köréből vett műszó): kisebb ökör.

³⁾ Buksán: nagyobb ökör.

⁴⁾ Az ember számitásában gyakran csalatkozik.

⁵⁾ A „praszt” lett a magyar paraszt szóból.

Ter Uszepn ál mér héd er
Ter Távidn ál megdéggh er;
Pájcz khámin zok giphécser
Tháthávè èzméz gitèrcser.

Ihon mezig ágheg er,
Ámen pánè gi kedver,
Mészuczghè sád vodeghen,
Bászuczghè sád pèsztreghen,
Pájcz médz Nágoin cshátnen.¹⁾

Jédév gèczhánk csur chémel,
Krècsit-krècsit minkh khálel...
Um kèloschè cshi czhávi,
Vophcs jév ároghcs gukèdvi,
Ná borkuten jéd khásvi.²⁾

Még József is velünk volt,
Még Dávid is ott volt,
De a szél futt,
Az eső áztatott.

Ott jó dolgunk volt
Mindent kaptunk;
Húsnap sok vadfélét,
Bőjtösen sok pisztrángot;
De a nagy Nágó kerítéséből.

Aztán kezdettünk vizet inni,
Széjjel vetett lábakkal járn...
Kinek feje nem fáj,

Ép és egészséges,
Az tartsa magát távol — a bor-
[kúttól.

Dágh.

Ásztvász èz mádsár orneá
Zuáres jév liuthenov,
Norá oknics ezer dsogheá
The márdi thèsnámov;
Ánpácduthiun vor phede
Vághucz dur láv dári
Norá, zi ázkész ájsz gère
Zánczjáln jév zábárni.

Znácháhájrkh mér pérécézér
I kákáthsz Kárpátján,
Jév kérdévéc láv jérgir
Árjun Bendeguzján;
Jév hor goghm phèrphurkh vézsám
Tiszái, Dunái,
Ázniv závághk Árpádján
Párczrákujn cshicshági.

Váh, pájcz vászèn mér méghác
I szirdész porpoki
Párguthjun, gájdzagkh czèrvjác
I mecs korun ámbi:
Kháni ánkám vértikéd
Jérgir èntemd jélán,
Jév jéghér vászn vortoczèd
Závgènud móchrárán.

Himnus.

Isten áld meg a magyart,
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyujts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel.
Balsors a kit régen tép,
Hoz rá vig esztendőt,
Meggúnhödte már e nép,
A multat s jövendőt.

Őseinket felhozád
Kárpát szent völgyére,
S általad nyert szép hazát
Bendeguznak vére.
Merre zugnak hajbai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvizágozának.

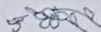
Hajh, de bűneink miatt
Gyult harag kebledben,
Elsujtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyilát
Zúgadtad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

1) Médz Nágoin cshátnen, örmény közmondás: pénzért sem adtak, pénzért sem kaptunk — semmit.

2) Az egészséges ne menjen — fürdőre.

Ászdvádz mádszin oknies lér,
Zor phorezánkh védséczán,
Dsoghjáh norá oknies ezér
I dzovsz doeshoruthján.
Zov ánpághduthjun phede
Vághucz, dur lát dári
Norá, zi ázksz ájsz gêre
Záneczjul jév zábárni.¹⁾

Szánd meg Isten a magyart,
Kit vészek hányának,
Nyujts feléje védő kart
Tengerén kinjának.
Balsors a kit régen tép,
Hoz rá víg esztendőt,
Mégbűnhögte már e nép
A multat s jövőndőt!

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A különböző szertartású katolikusok kölcsönös átlépése tárgyában a belügyi, vallás- és közoktatásügyi miniszteriumok közt legközelebb átiratváltás folyt, a melynek során a vallás- és közoktatásügyi miniszter a következőket jelentette ki: A különböző latin, görög, örmény szertartású katolikusok nem alkotnak egymástól különböző felekezeteket, hanem egy s ugyanazon róm. kath. egyháznak tagjai. Mint ilyeneknek egymás közt vallási viszonyai a róm. kath. egyház belügyét képezik s azokat az egyház általános érvényű intézkedései s hazánkban még különösen is az apostoli király legfőbb kegyúri jogából kifolyólag az 1814. okt. 4-én kiadott legfőbb rendelet szabályozzák. E királyi rendelet kimondja, hogy az egyik szertartásról a másikra való áttérés, mindkét szertartás püspökének beleegyezése alapján, a pápai rendeletek értelmében történhetik; az apostoli szék kijelentései szerint pedig a görög és latin szertartásról való kölcsönös átlépésnek pápai engedelem mellett van helye. Ezek alapján tévesnek jelenti ki a miniszter azt a felfogást, hogy a latin és görög szertartásúak kölcsönös átlépése közvetlenül nem, csakis valamely más vallásra való közbeső áttérés mellett lehetséges, miután az egyházi törvények s a királyi rendelet értelmében a közvetlen áttérés is meg van engedve. Hozzáteszi végül a miniszter, hogy a szertartás változtatásának módzata ilyképp szabályozva lévén, újabb szabályozás szüksége nem forog fenn.

A „Magyar Allam“ 1898. évi 249. száma ezeket mondja: Közjogunk csakis a latin, görög és örmény szertartás szerinti megkülönböztetést ismeri, ellenben a görög szertartásnak oroszul vagy románul való osztályozását nem. Ezek az alcsoportok csakis a liturgia nyelvi különbözőségét tüntetik fel, a szertartások teljes azonossága megmaradván, a miből kifolyólag a latin, görög avagy örmény — mint egymástól különböző — szertartások változtatása legfelsőbb egyházi engedelemhez van kötve.

¹⁾ A szép foviditásból csak az első („Isten áld meg“), a második („Öseinket“), a negyedik („Hajh, de“), és az utolsó versszak („Szánd meg Isten“) van közölve!

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Azok, kiknek helyét lehetetlen lett volna más által betölteni. Ha végig futok emlékezetemmel — mondja Kossuth egyik levelében — most 23 év után is azt mondom, a mit akkor sokszor mondtottam, helyünket sokan betöltöttük emberségesen; de mindannyink közül csak három ember volt, ki helyét oly sikerrel töltötte be, hogy azt hasonló sikerrel lehetetlen lett volna más által betölteni. E három ember: Lahner tábornok, Lukács honvédezredes és Duschek Ferencz volt. („Egyetértés” 1888. november 9. 310 szám). És e három közt is van egy örmény s ez: Lukács.

„**Örmény Szemle.**” A „Fővárosi Lapok” 1886. évfolyamának egyik száma ezeket mondja: A magyar irodalomnak az örmény nép történeti, ethnográfiai és irodalomtörténeti megismertetését tárgyaló termékei mindeddig csekély számmal vannak s az örmény szellemi kultúra multja még szakköreinkben is alig ismeretes. Örvideni lehet tehát ama közelebről az erdélyi részekben felmerült terv fölött, hogy az „Örmény Szemle” „Armenia” czimen újévtől kezdve egy illusztrált magyar nyelvű havi folyóirat indíttassék. Míg ugyanis a legműveltebb európai nemzetek tudósai közt nagy számmal vannak armenisták, addig hazánkban, hol pedig főleg két század óta örmények által sűrűn lakott helységek vannak, (köztük két szab. kir. város: Szamosújvár és Erzsébetváros), az örmény nyelvészet és irodalom még, úgyszólván, felfedezésre váró vidékek. Pedig örmény nyelven Petőfi és Jókai műveiből is olvashatni egyet-mást s az örmény írókról, mint Chorenei Mózesről, Eliseusról, Párbi Lázárról, Ohánnesz patriarkháról, Sant-Martin, a franciaia akadémia tagja nagy elismeréssel nyilatkozik. A tervezett „Szemle” e részben is közvetlen forrásul fog szolgálni a magyar szakirodalomnak.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Postai új rendelet. Az apróbb zaklatások és visszaélések elkerülésére a kereskedelemügyi miniszter elrendelte, hogy ez évi november hó 1-től a bérmentetlenül szállított levelek és küldemények után fizetendő összeg ne irassék többé a borítékra, hanem a fizetendő összegnek megfelelő új bélyegjegyek ragasztassanak a küldeményre a kézbesítő postahivatal által. E bélyegjegyek világoszöld színű és víznyomású magyaros ékítménnyel ellátott portó-jegyek lesznek, a melyek azonban a közönség részéről portó-jegyül nem használhatók. A közönség csak olyan összeget köteles fizetni a kézbesítőnek, a milyent az új portó-jegyek feltüntetnek.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ-TULAJDONOS: SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁRT, TODORÁN ENDRE „AURORA” KÖNYVNYOMDÁJA.

Világosító-Szt. Gergely-kápolna bevételei 1898—1899. Bárány Lukács 100—, Szongott Kristóf főgymnasiumi rendes tanár 100—, dr. Simay János ny. miniszteri segédtitkár 100—, özv. Voith Jánosné (kamattal) oltárra 408—, özv. Szongott Emmánuelné oltárra 400—, Voith Miklós ügyvéd 200—, Duha Bálint oltárra 300—, Placsintár Dávid polgármester 100—, Gajzágó Ferencz kir. táblabíró 100—, Simai Gergely kir. tanácsos 100—, Szent-Anna-társulat (Szamosújvár) 100—, özv. László Jánosné 100—, Kapatán Márton 100—, Perint Jakab 100—, Pap Tivadar lelkész 100—, Novák Gerő áldozár s rendes tanár 100—, Bogdánfi István tkpénztári igazgató 100—, Moldován Simon 100—, Lászlóffy Berta s Mariska 100—, Kheul testvérek: Sándor s Lukács 100—, Áján Lukács 100—, Nuridsán János 100—, Dobos Joakim 100—, Gajzágó Antal (Kolozsvár) 100—, Govrik J. Gergely mecht. atya (Erzsébetváros) 100—, Merza János 100—, Kábdebó Ferencz (Maros-Vásárhely) 100—, özv. Simay Gergelyné, Schnell Amália 100—, Zakariás Kristóf 80—, Keczely Sándor 40—, Drágomán Th. Antal segédlelkész 40—, Flóra Márton 20—, Esztegár Gerő tanár 20—, Moricz Domokos 2—, Lintner Erzsébet 2—, Haraga Anna, özv. Osztian Kristófné 10—, Kamat a D. jegyü betéti könyvbe betett összegek után 37.14.

Világosító-Szt. Gergely-kápolna kiadásai 1898—1899. Mada Juonak oltatlan mészért 100.20, Moldován Lászlónak mészgödör ásatás- s mészoltásért 14.20, Márton Jakabnak 36 véka mész- s oltásért 22.76, Pétra Györgynek 11 pár 3 öles gerendáért 27.50, a kápolna építési engedélyéhez bélyegre 3.60, Moldován Lászlónak kőműves munkadíjban 24—, Rohrlích és társának épületfa árában 181.06, Moldován Lászlónak kőműves munkadíjban és 8 öl kő árában 464.80, Rohrlích és társának épületfa árában 14.20, Moldován Lászlónak kőműves munkadíjban 80—, Altenbuchner Henriknek Szt. Gergely oltárért 1100—, Moldován Lászlónak két öl kő árában és 61 véka oltatlan mészért 82.16, Belső Lajosnak 44 köbm. porond árában 64.60, id. Berki Gyurinak 12 ezer téglá áraban 288—, Moldován Lászlónak kőműves munka áraban 84—, Belső Lajosnak 10 köbm. porond áraban à 1.40, 14—, Moldován Lászlónak kő áraban és vakolás-leverés munkadíjban 34.30, Begidsán Bogdánnak kulcsvasok csinálásért 15.88, Moldován Lászlónak kőműves munkadíjban, 14 véka oltatlan mész, 15 pár deszka, ácsmunkadíjban, kőfaragó munka, kőműves munkadíjban 122.88, Govrik Tivadarnak pléhlemezőért a fedélhez 492—, Moldován Lászlónak kőműves munkadíjban 71.20, Muntján Józsefnek a belső falak kiczementezési munka díjában 23.10, Szászarmán Lászlónak a bejárati ajtónál tett munkáért 33.44, Zsikisán Sándornak a bejárati ajtónál tett lakatos munkáért 28.70, Moldován Lászlónak kőműves munkadíjban, deszkák és a külső falak kiczementezéséért 273.70, vasuti díjban a Szt.-Gergely-oltárkép hozataláért 5.72 Belső Lajosnak 16 köbm. porond áraban 22.40, Berki Gyurinak téglá áraban 120—, Moldován Lászlónak kőműves munkadíjban 42—, Belső Lajosnak 6 köbm. porond áraban 8.40, Katona Károlynak a Szt.-Gergely-kápolna padozatáért 203.34, Moldován Lászlónak kőműves munkadíjban 6—, Nás Demeternek bádigos munkáért —.60, Moldován Lászlónak meszelésért és mun-

kadjiban 11-14, Korpgyán Györgynek kápolna kimeszelésért 26-60, Összesen 4106-48. Kiadás 4106-48. Bevétel 3959-14. Több kiadás 147-34.

A Salamon-templomnak felszerelvényeket adtak: Simay Klementin, dr. Molnár Antalné (Budapest) 1 drb. pacificale-kereszt chinai ezüstműből, Simay Rozália dr. Kábdebó Ferenczné (Marosvásárhely) 1 drb. 4-es oltár-csengetyűt, Jagamast Gáborné (Szamosújvár) 1 albáhozvalót, özv. Medgyesi Józsefné (Kolozsvár) 1 karinghezvalót, Placsintár Dávidné (Szamosújvár) 1 himzett csengetyűhuzót, 1 aranyozott bronzfogóval, 1 oltárelőt vörös bársonyból s oltárterítőt a nagy oltárhoz, Tüzes Jenőné (Szamosújvár) 1 csipke-oltárelőt, Alexa Istvánné és özv. Fekete Antalné (Szamosújvár) 1 oltárelőt két bársonyból, 3 oltárterítőt, 1 szőnyeget a Szt-Anna oltárhoz, Alexa Tódorné (Szamosújvár) 1 oltárelőt és oltárterítőket, Ászlán Jánosné 2 himzett oltár-vánkost és 1 vörös bársonyból valót Szt.-Gergely oltárához, Papp Antalné 1 szőnyeget a nagy oltárhoz, özv. Novák Antalné 1 szőnyeget a Szt.-Gergely oltárhoz, Czecc Márton 2 vánkost a nagy oltárhoz, Papp Tódorné 2 vánkost vörös bársonyból a Szt.-Anna oltárhoz, Bárány Mártonné 1 szószék-dísz, Perint Kristófné 1 oltárterítőt, özv. Szongott Emánuelné több szép asztalterítőt, özv. Bogdánfy Miklósné selyem-szővetet és hozzávalót miseruhához, özv. dr. Pitter Antalné 1 értékes antik kis keresztet bronzból, özv. Novák Péterné és néhai Zakariás Kristóf 3 drb. asztalt az oltárhoz, Csász Jánosné 2 drb. gyertyatartót (álványt). Itt meg kell emlékeznünk Kerei Luciáról, ki valamint eddig egyházaink feldíszítését kiváló gonddal és izléssel eszközölte, — úgy most is e kis templom felszerelésénél — beteges állapota daczára — vallásos buzgósággal közre működött. Gajzágó Antalné, szül. Simay Irma, Kolozsvárról 300 korona értékű gyönyörű, szép fehér pluvialét küldött.

A Salamon-templom kifestésének bevételei 1898—1901. X. +y. 400.—, Govrik Gergely (Erzsébetváros) 100.—, dr. Molnár Antal országgyűl. képviselő 200.—, dr. Simay János ny. segédtitkár 20.—. Szamosújvár szabad kir. város 448-12, Govrik Gergely (Erzsébetváros) 100.—, Tüzes Jenő (Szamosújvár) 50.—, Simay Gerő (Brassó) 100.—, Ázbej Gerő (Kolozsvár) 10.—. Nyegrucz Dániel 40.—, Egy valaki dr. Simay J. által 20.—, Esztegar Gerő tanár 10.—, Áján Joakim 4.—, Kisegítő tkpéntzár helyben 200.—, Timár-társulat 40.—, Takarékpéntzár helyben 100.—, Szt.-Anna-társulat 600.—, Moldován Simon pénztárnok 40.—, Gajzágó Emánuel ügyvéd koszorú-megváltásba 40.—, Merza János 40.—, dr. Simay János ny. segédtitkár 20.—, Örm. kath. egyházközség 252-48, Florián Mária 400.—, Moldován Kati 10.—, Betéti könyvek kamataiból 135-24. Összesen 3479-84.

A Salamon-templom kifestésének kiadásai 1898—1901. Altenbuchner Heniknek festésért 2800.—, Straubnak (Bpest) festékért 17-70, Mark Mendelnek mészért 17-14, Dálnoki kőművesnek munka és anyag árában 65-30, Likstán Józsefnek asztalos munkáért és állás-csinálásért 76-50, Alexa Bogdánnak gyalocsért az oltárok borításához 33-64, Csász Jánosnak deszkahasználatáért 56-10, Szigyártó Károlynak padok festéért 44.—, Govrik Tivadarnak pléhfedélért 268.—, Csász Jánosnak deszkáért 67.—, Frink Jánosnak üllőpadért 10.—, Csatornák készítése az ablakokhoz 16.—, A templom fedelének kifestésére 91.—. Összesen 3562-38. Kiadás 3562-38. Bevétel 3479-84. Kiadási többlet 82-54. Minden egyes adakozónak adományáért hálás köszönetet mondunk. Szamosújvár 1903. jun. 10. *Bárány Lukács* plebános, dr. *Simay János*, *Szongott Kristóf*.